

Endüstri İlişkilerinin Gelişmesinin Yaşam Kalitesine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme

Hüseyin SEVGİ¹

ORCID: 0000-0003-0295-0723

Oğuz BAŞOL²

ORCID: 0000-0002-7523-4544

Öz: Sanayi Devrimi'nin yarattığı sosyo-ekonomik koşulların izini taşıyan sendikalar, birer sınıf örgütleri olarak, başlarda işçi sınıfını ekonomik hak ve çıkarları için mücadele etmişlerdir. Bu mücadele 19. yüzyılın son çeyreğinden sonra sadece ekonomik hak ve çıkarlar değil, aynı zamanda birçok sosyal hakkı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu araştırma, OECD ülkelerinde endüstri ilişkileri sisteminin gelişmesinin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Endüstri ilişkilerinin gelişmesi; toplu iş sözleşmesi kapsamına giren işçi oranı ve sendikal yoğunluk değişkenleri ile ölçülürken; yaşam kalitesi ise doğumda beklenen yaşam süresi, yaşam tatmini ve bireysel beyana dayalı sağlık değişkenleri ile ölçülmüştür. Elde edilen bulgu, 2017 yılında OECD ülkelerinde endüstri ilişkileri sisteminin gelişmesinin yaşam kalitesi üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: sendika, yaşam kalitesi, SmartPLS

The Effect of Industrial Relations' Development on Quality of Life: A Research on OECD Countries

Abstract: Labor unions bear the traces of the socio-economic conditions created by the Industrial Revolution. At first, they fought for working class to their economic rights and interests. This struggle expanded after the last quarter of the 19th century to include not only economic rights and interests but also many social rights. This research was carried out to determine the effect of the development of industrial relations on the quality of life in OECD countries. The development of industrial relations was measured by the rate of workers which are covered by the collective bargaining agreement and union density. Quality of life was measured by life expectancy at birth, life satisfaction, and health variables based on individual declaration. The finding showed that the development of the industrial relations had a positive effect on the quality of life in OECD countries in 2017.

Key words: trade union, quality of life, SmartPLS

¹ Arş. Gör. Dr. Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

² Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Makale Geliş Tarihi: 24.01.2020, Makale Kabul Tarihi:23.05.2020

Giriş

Endüstri ilişkileri sisteminin gelişmesinde Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan işçi sınıfı mücadelesinin payı oldukça fazladır. İşçi sınıfının uzun yıllar boyunca verdiği mücadeleler sayesinde önceleri yasaklanan sendikal örgütlenmeler, zamanla yasal zemin ve meşruluk elde etmişlerdir. Sendikaların mevcut sistem içinde tutunması, endüstri ilişkilerinin düzenlenmesi ve gelişmesi için adeta bir başlangıç olmuştur. Sendikaların yasal olarak kabul edilmesi beraberinde toplu pazarlık ve toplu sözleşme gibi sendikal faaliyetlerin ve bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkan grev ve lokavt gibi mücadele yollarının da düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Böylece modern endüstri ilişkilerinin temelleri atılmaya başlanmıştır.

Sanayi Devrimi sonrasında henüz emek piyasalarının düzenlenmemiş olması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ağır çalışma koşulları, uzun çalışma süreleri ve düşük ücretler gibi temel konular sendikaların ilk olarak ele aldıkları ve çözmeye çalıştıkları sorunlar arasında yer almıştır. Kitle üretiminin ortaya çıkardığı çoğunlukla vasıfsız ve mavi yakalı işçiler, sendikaların genelde ücretler ve çalışma koşulları bağlamında mücadele etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Sanayi Devrimi ile birlikte sendikalar hem emek piyasasının koşullarından, hem de işçilerin taleplerinden kaynaklı ağırlıklı olarak “ücret eksenli” bir mücadele yürütmüştür.

Sendikaların 19. yüzyılın sonlarından itibaren fiili olarak verdiği yoğun mücadeleler sayesinde emek piyasasında ciddi kazanımlar elde edilmiştir. Özellikle örgütlenme hakkı ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verilen mücadeleler, Uluslararası Çalışma Örgütü başta olmak üzere birçok kurum tarafından da desteklenerek “insan hakları” bağlamında yürütülmüştür. Böylece sendikalar; günlük 8 saatlik çalışma süresi, hafta sonu tatili, emeklilik ve sosyal güvenlik hakkı, zorla çalıştırmanın yasaklanması, çocuk işçiliğinin yasaklanması gibi hayati konularda somut başarılar elde etmişlerdir.

1929 Ekonomik Krizi’nden sonra dünya genelinde uygulanan Keynesyen politikalar endüstri ilişkileri sisteminin gelişmesine yardımcı olmuştur. Devletin sosyal harcamaları arttırması, emek piyasasına yönelik düzenlemelerin artması ve çıkarılan yasalar ile sendikaların desteklenmesi, 1970’lerin ortasına kadar sendikaların “altın çağ”ını yaşamasını sağlamıştır. Bu dönemde sendikal faaliyetler hızlanmış, toplu pazarlıklar ve imzalanan toplu iş sözleşmelerin sayısında ve toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Buna paralel olarak grev ve grev benzeri eylemlerin sayısı da artış göstermiştir. Sendikaların güçlendiği ve endüstri ilişkileri içinde ağırlık kazandığı bu dönemde, çalışma hayatına dair birçok hak da elde edilmiştir.

1970’lerin sonuna doğru patlak veren petrol krizinin uluslararası piyasaları daraltması, 1980’den sonra Sovyetler Birliği’nin güç kaybetmesi ve dünyanın giderek tek kutuplu bir sisteme dönüşmesi, Keynesyen politikaların yerine neoliberal politikaların uygulanma sürecini hızlandırmıştır. Özellikle 90’ların ortasından itibaren hızla yayılan neoliberal politikalar, emek piyasasından devletin uzaklaştığı,

kuralsızlaşmanın yaygınlaştığı ve çalışma hayatında işçiler açısından hak kayıplarının yaşandığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Neoliberal politikaların etkisi olarak ortaya çıkan; özelleştirmeler, emek piyasasının esnekleştirilmesi ve iş yasalarının hak kayıplarını artıracak biçimde yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalar, sendikaları ve endüstri ilişkilerini son derece olumsuz etkilemiştir.

Neoliberal politikaların yarattığı yeni koşullar altında sendikalar, 1990'ların başından itibaren güç kaybetmeye başlamış, toplu iş sözleşmesi sayısında, toplu iş sözleşmesi kapsamına giren işçi sayısında ve grev sayılarında ciddi düşüşler ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak, sendikalar tarafından daha önce elde edilen haklarda da kayıplar söz konusu olmuştur. Sendikaların geleneksel olarak yürüttükleri mücadeleler yeni dönemde yetersiz kalmaya başlamıştır. Güç kaybeden sendikaların toplu pazarlık dönemlerinde yaptığı "ücret ekseni" mücadele, neoliberal dönemde karşılığını bulmakta zorlanmıştır. Bu bağlamda neoliberal politikaların endüstri ilişkileri sistemini zayıflattığı söylenebilmektedir. Endüstri ilişkilerini içinde sendikaların güç kaybetmesi, geleneksel endüstri ilişkilerinin de güç kaybetmesine yol açmıştır.

Güç kaybeden sendikalar farklı şekillerde mücadele etmek ve işçilerin beklentilerini karşılayabilmenin yollarını aramışlardır. Böylece temelinde ücret pazarlığı olmayan, farklı hedef ve amaçlarla işçileri tatmin etmeyi amaçlayan; hizmet sendikacılığı, toplumsal hareket sendikacılığı, sosyal adalet sendikacılığı gibi sendikacılık anlayışları ortaya çıkmıştır. Ayrıca sendikalar değişen işçi profiline ve daha önce ilgi duymadığı farklı gruplara da (gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar, eşcinseller vb.) ilgi duymaya başlamışlardır. Dolayısıyla sendikalar günümüzde sadece ücret ve çalışma koşullarını iyileştirmek için çabalayan kurumlar olmadıkları gibi özellikle son 30 yıldır gerek hedef kitleleri, gerekse faaliyetleri açısından Sanayi Devrimi'nin ilk dönemindeki yapıları aşmış durumdadır.

Sendikaların günümüzde verdiği mücadele, işçilerin yaşam kalitesi açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle neoliberal politikaların uygulandığı, işçi profiline ve beklentilerinin değiştiği ve sendikaların değişen koşullara ayak uydurmaya çalıştığı günümüzde, sadece ücret ekseni yapılacak bir mücadelenin hem sendikalar, hem işçiler açısından yeterli olmadığı açıktır. Bugün sendikalar neoliberal politikalar ve bu politikaların sonuçları ile mücadele ederken, işçiler lehine elde edilen her hak, işçilerin yaşam kalitesini olumlu olarak etkilemektedir. Bu bağlamda mevcut araştırma 2017 yılında OECD ülkelerinde endüstri ilişkilerinin gelişmesinin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirlemeyi hedeflemektedir. Araştırma kapsamında endüstri ilişkileri sistemi ve yaşam kalitesi kavramı ele alınarak, endüstri ilişkileri ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki tartışılmıştır. Son bölümde ise araştırmanın yöntemine ve bulgularına ilişkin detaylara yer verilmiştir.

Endüstri İlişkileri Sistemi

Endüstri ilişkileri sisteminde ilişkiler, sistemin doğası gereği emek piyasasında temsilci kurumlar aracılığı ile kolektif hareket etmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla endüstri

ilişkilerinin gelişimi, işçi ve işveren sendikaları, devletin çalışma yaşamındaki rolü, toplu pazarlık, toplu iş uyuşmazlıklarının çözüm mekanizmaları ve toplu iş sözleşmesi düzenin sağlanması gibi bir dizi konuyu içermektedir (Tokol, 2019: 2-3). Diğer yandan endüstri ilişkileri, işçi ile işveren arasındaki çatışmanın yok olmasını ifade etmemekte, aksine bu çatışmanın kurumsal ilişkiler çerçevesinde çözülmesini dile getirmektedir. Bu durum, taraflar arasında sosyo-ekonomik yapıya ilişkin bir ideolojik uyumun varlığını göstermektedir (Koray, 1987: 22).

Endüstri ilişkileri gelişmesi, sistemi oluşturan sosyal tarafların (işçi, işveren ve devlet) temsilci kurumlarının gelişip ve güçlenmesi ile paralellik taşımaktadır. Bu bağlamda Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan işçi sınıfı hareketleri kolektif bir yapı sergilemesine rağmen, kurumsal ilişkiler çerçevesinde değerlendirilememektedir. Bunun en temel nedenleri arasında; dönemin klasik ekonomi politikaları gereği devletin çalışma hayatına müdahale etmemesi, endüstri ilişkilerinin kurumsal olarak düzenlenmemesi ve işçi sendikalarının bir taraf olarak kabul edilmemesi yer almaktadır (Ekin, 1989: 13-15).

Tarihsel olarak endüstri ilişkilerinin gelişmesi, işçi sınıfının kendi öz örgütleri olan sendikaları kurması ile başlamıştır. İşçi sendikalarının ortaya çıkması, endüstri ilişkilerinin diğer tarafları olan işveren ve devlet için tetikleyici bir rol oynamıştır. Sanayi Devrimi'ni takip eden yıllarda uzunca bir süre yasaklanan sendikalar, 19. yüzyıl boyunca işçi sınıfı tarafından verilen zorlu mücadeleler sonucunda hem devlet, hem de işverenlerce meşru bir taraf olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla sendikalar yasal ve meşru örgütler olarak endüstri ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

İşçi sendikalarının zamanla devlet tarafından kabul edilmesi, sendikal faaliyetlerin de düzenlenmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Sendikal faaliyetlerin yasal düzen içinde yer alması bu faaliyetleri başından sonuna gerçekleştirecek, kontrol edecek ve denetleyecek kurumlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. İşçi sendikalarının ortaya çıkması, güçlenmesi ve kurumsal düzeyde örgütlenmeleri, zamanla işverenlerin tepkisi çekmiştir. Emek piyasasında işçilerin aksine tek başlarına hareket edebilme gücü olan işverenler, işçi sendikalarına karşı beraber hareket etme eğiliminde bulunmuşlardır. Böylece “tepkî örgütleri” olarak da bilinen işveren sendikaları endüstri ilişkileri sisteminin bir diğer tarafı olarak ortaya çıkmıştır (Oechslin, 1987: 193).

Zamanla karmaşıklaşan ve bir bütün yapı halini alan endüstri ilişkileri sistemini anlamlandırmak için bazı teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler endüstri ilişkilerini farklı bakış açılarına göre ele alarak değerlendirmişlerdir. Sistemin nasıl işlediğini tanımlamaya çalışan teoriler, endüstri ilişkilerini sadece emek piyasası özelinde ele almamış, kendi felsefi temellerine göre de açıklama getirmeye çalışmışlardır. Örneğin Marksist Teori, endüstri ilişkilerini kurumsal ilişkiler düzeyinde değil, sınıf mücadelesi ekseninde ele alarak genel bir sistem eleştirisi yapmıştır. Ancak zamanla kapitalizmin genişlemesi ve yaygınlaşmasına paralel olarak, literatürde endüstri ilişkilerini kurumsal ilişkiler çerçevesinde ele alan çalışmalar giderek ağırlık kazanmıştır. Çalışma kapsamında endüstri ilişkilerindeki gelişime ışık tutması bakımından klasik teori, Marksist teori, çoğulcu teori, neo-korporatist teori ve sistem teorisi ele alınacaktır.

(Farnham ve Pimlott, 1995; Hyman, 1990; Koray, 1987; Yıldırım, 1997; Kağnıcıoğlu, 2012).

Klasik Teori

Klasik teori, Sanayi Devrimi'nin öncü ülkelerinden olan İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Teoriye göre işçi sendikalarının temel amacı işçilerin çalışma koşullarına dair temel hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. Teori, endüstri ilişkilerini kurumsal ilişkiler bağlamında ele aldığı için sendikaların amaçlarını gerçekleştirmek için toplu pazarlık ve yasal düzenlemeler olmak üzere iki temel araca sahip olduğunu belirtmiştir (Tokol, 2019: 11). Klasik teori her ne kadar endüstri ilişkilerini kurumsal ilişkiler içinde değerlendirirse de ekonomik liberalizmi benimseyen ve devlete bu anlayış çerçevesinde rol biçen bir teoridir. Bu bağlamda devlete kural koyucu veya hakem rolünü öngören teori, toplu pazarlık, grev ve lokavt gibi temel sendikal faaliyetlerle ilgili görüşlere sahiptir. Endüstri ilişkilerinde toplu pazarlık sisteminin işlememesi durumunda devleti göreve çağırarak teorisinin bu konudaki dar çerçevesini oluşturmaktadır (Bayat ve Bülbül, 2010: 220).

Marksist Teori

Marksist teori, endüstri ilişkileri sistemini sınıf mücadelesi bağlamında açıklamaktadır. Teoriye göre devletin endüstri ilişkilerine müdahale etmesinin temel amacı, sermayenin en düşük çatışma ile en yüksek kar düzeyini elde etmelerini sağlamak için aracı bir rol üstlenmektir. Bu bağlamda endüstri ilişkileri sistemi geliştikçe kapitalist sistemdeki emek sömürüsü artacaktır. Endüstri ilişkileri sisteminde bir aktör olan sendikanın temel hedefi bu sistemi geliştirmek değil, sömürüyü sona erdirmektir. Teoriye göre sendikalar sınıf mücadelesini yükselterek, sömürünün kaynağı olan sistemi ortadan kaldırmayı amaçlamalıdır (Hyman, 1990: 136).

Çoğulcu Teori

Çoğulcu teori, endüstri ilişkilerinin temel özelliğinin çatışma olduğunu vurgular. Endüstri ilişkileri sisteminin taraflar için sağlıklı işleyebilmesinin koşulunu taraflar arasındaki ilişkilere bağlamaktadır. Allen Flanders, Alan Fox ve Hugh Clegg tarafından geliştirilen teori, toplumun çıkarları birbirinden farklı ve sürekli olarak çatışan meşru çıkar gruplarından oluştuğunu vurgulamaktadır. Teoriye göre önemli olan çatışmanın düzenlenmesi ve kontrol edilmesidir. Bu bağlamda endüstri ilişkilerinde en önemli düzenleme aracı toplu pazarlıktır. Toplu pazarlık sadece ekonomik bir süreç değil, iktidar ilişkisine dayanan siyasi bir süreçtir. Teoriye göre sistemin devamlılığı endüstri ilişkilerinin gelişmesine bağlıdır (Yıldırım, 1997: 98; Kağnıcıoğlu, 2012: 35).

Sistem Teorisi

Sistem teorisi, endüstri ilişkilerini hem kendine has bir "sistem" olarak tanımlaması, hem de endüstri ilişkilerini kurumsal ilişkiler çerçevesinde ele alması bakımından önem taşımaktadır. Dunlop tarafından geliştirilen sistem teorisi literatürde hem en çok kabul edilen, hem de en çok eleştirilen teoridir. Bu teoriye göre endüstri ilişkileri; mevcut

ekonomik düzen içinde faaliyet gösteren, toplumla karşılıklı ilişki içinde olan, alt sistemlere ayrılan ve kendine özgü bir işleyişe sahip özel bir sistemdir (Tokol, 2019: 15; Müller-Jentsch, 2004: 3; Yıldırım, 1997: 87). Bu teoriye göre endüstri ilişkileri sisteminin birbirinden bağımsız üç değişkeni bulunmaktadır. Bunlar; aktörler, çevre ve ideolojidir. Dunlop'a göre aktörlerin kendi ideolojileri bulunmaktadır. Endüstri ilişkileri sisteminin gelişebilmesi için bu ideolojilerin birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir. (Kağnıcıoğlu, 2012: 31-32).

Neo-Korporatist Teori

Bu teori, devletin ekonomiye artan müdahalesi sonrasında işçi ve işverenler arasındaki dengeye odaklanmaktadır. Teoriye göre, devlet endüstri ilişkilerindeki hakem rolünü aşarak, endüstri ilişkilerinde aktif rol alan, süreci yönlendiren, şekillendiren ve denetleyen bir taraf olmaktadır. Neo-korporatist teoride endüstri ilişkilerinin gelişmesi hayati önem taşımaktadır. Endüstri ilişkilerinin gelişmesi işçi ve işveren örgütlerinin hem birbirleriyle, hem de devletle ilişkilerini süreklilik taşıyan bir zeminde gerçekleştirmesini sağlayacaktır (Dabscheck, 1989: 169-170).

Yaşam Kalitesi Kavramı

Yaşam kalitesi, sosyolojiden sağlık bilimlerine kadar oldukça geniş kapsamı olan ve çok farklı disiplinler tarafından ele alınan multidisipliner bir kavramdır. Bu nedenle kavramın literatürde genel kabul görmüş bir tanımını bulmak oldukça zordur. Her disiplin kendi bakış açısına ve çalışma alanına uygun olacak şekilde farklı yaşam kalitesi tanımları yapabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşam kalitesi; "bireylerin içinde yaşadıkları sosyo-kültürel çevrede hedefleri, beklentileri ve kaygılarıyla ilgili olarak kendi konumlarını belirlemesidir. Aynı zamanda yaşam kalitesi, fiziksel ve ruhsal durumu, sosyal ilişkileri, kişisel inançları ve özgürlük durumu ile doğrudan ilgili oldukça karışık bir süreç" olarak tanımlanmaktadır (WHO, 1997: 3).

Yaşam kalitesinin anlamı toplumlar arasında önemli farklılıklar gösterdiği gibi aynı toplumdaki bireyler arasında da değişkenlik gösterebilmektedir. Ancak literatürde yaşam kalitesinin kapsamı içinde yer alan başlıkları şu şekilde sıralamak mümkündür; işlevsel yeterlilik, hastalık ve tedavi ile ilişkili yakınmalar, psikolojik ve sosyal işlevlerde yeterlilik (Müezzinoğlu, 2005: 25). Bu bağlamda yaşam kalitesi kavramında genel olarak öznel iyi olma, mutluluk, yaşam tatmini, işlevsel yeterlilik, sosyal iyilik vb. faktörlerin ön plana çıktığı vurgulanmaktadır (Bowling, 1991: 22).

Dinamik bir yapıya sahip olan yaşam kalitesi kavramı, genel olarak bireysel iyi oluşun ifadesi anlamına gelmekle beraber, sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve kültürel faktörlerin bir kesişimi olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla yaşam kalitesi kişinin üzerinde etkili olan psiko-sosyal ve ekonomik tüm faktörleri kapsamaktadır. Bu bağlamda yaşam kalitesi kavramının sınırlarının nerede başlayıp, nerede bittiğini tespit etmek oldukça zordur. Ancak literatürde yaşam kalitesi çoğunlukla bireyin yaşamla ilgisi öznel algısını ifade edecek şekilde işlenmektedir (Durmaz Akyol, 1993: 77). Her ne kadar yaşam kalitesi ile ilgili yapılan tanımlar kişinin hayatı ile ilgili öznel algısı

çerçevesinde değerlendirilse de yaşam kalitesi kavramı, nesnel ve öznel olmak üzere iki farklı açıdan ele alınabilmektedir.

Yaşam kalitesinin öznel göstergeleri, kişinin psikolojik iyilik hali ile açıklanmaktadır. Bu bakımdan psikolojik göstergeler, yaşam tatmini, psikolojik etki ve iyilik hali olup yaşam deneyimlerinin öznel değerlendirilmesi ile elde edilmektedirler. Yaşam kalitesinin öznel göstergeleri, bireylerin algılarını ve deneyimlerini odak merkezine almıştır. Bu bağlamda yaşam kalitesi öznel göstergeleri aile ve evlilik hayatı, eğitim, sağlık, ülke yönetimi, çalışma ve iş hayatı, konut ve mahalle, din ve inanç ile mali durum ve yatırımlar gibi alanlara ilişkin tatmin düzeyini değerlendirmektedir (Cambell, Converse ve Rodgers, 1976: 267).

Yaşam kalitesinin nesnel göstergeleri fizyolojik iyilik hali ile ifade edilmektedir. Nesnel göstergeler bir yanı sıra öznel göstergelerden etkilenmektedir çünkü bu göstergeler çoğunlukla fiziksel iyilik haliyle tanımlanmaktadır. Örneğin bir kişi kendisini psikolojik olarak sağlıklı hissetmese dahi fiziksel olarak bir sorununun olup olmadığını tespiti yaşam kalitesinin nesnel göstergeleri kapsamında ele alınmaktadır (Tekeli, 2010: 84-86). Bu bağlamda yaşam kalitesinin nesnel faktörleri; gelir, eğitim, meslek, sağlık, yaşanan konutun durumu gibi koşullardan oluşmaktadır (Aydiner Boylu ve Paçacıoğlu, 2016: 138).

Gerek öznel, gerekse nesnel faktörler açısından yaşam kalitesini etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Literatürde yaşam kalitesi değerlendirilirken çalışılan konu bakımından cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir, sağlık, konut, sosyal yardımlar gibi çok geniş yelpazede değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir (Özmete, 2010; Torlak ve Yavuzçehre, 2008; Tüzün ve Eker, 2003; Walker ve van der Maesen, 2004). Son olarak, yaşam kalitesi kavramıyla ilgili farklı bakış açıları değerlendirildiğinde kavramın insan ve yaşam çevresi arasındaki ilişkiyi tanımladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda araştırmalar, yaşam kalitesinin; ekonomik durum, ekolojik ve fiziki çevre, sosyal adalet, kamusal etkileşim ve kamu hizmetlerinin kalitesi gibi faktörlerden etkilendiğini göstermektedir (Sarı ve Kındap, 2018: 44).

Endüstri İlişkilerinin Gelişimi ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki

Endüstri ilişkilerinin gelişimi, işçilerin kendilerini temsil edecek işçi sendikalarını kurması ile başlamıştır. İşçi sendikalarının ortaya çıkması ve giderek güçlenmesi çalışma yaşamında işçi hak ve çıkarları lehine bir iyileşmeyi beraberinde getirmiştir. Endüstri ilişkilerinin vazgeçilmez araçlarından olan toplu pazarlık, toplu sözleşme ve grev gibi sendikal faaliyetlerin artması ücretlerde, çalışma koşullarında ve sosyal haklarda kazanımları da beraberinde getirmiştir (Koray, 1987: 57-58). İşçi ve işveren sendikalarının ortaya çıkıp gelişmesi ve devletin endüstri ilişkilerini düzenlemek için gerekli yasal düzenlemeleri yapmasıyla birlikte gelişen endüstri ilişkileri, özellikle sanayileşmiş ülkelerde çalışma koşullarının iyileşmesi bakımından önemli rol oynamıştır. Çalışma koşullarının iyileşmesi, orta ve uzun vadede işçilerin yaşam

kalitesinin artmasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla endüstri ilişkilerinin gelişmesi ile işçilerin yaşam kalitesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

1980 sonrasında dünyanın büyük çoğunluğunda uygulanan neoliberal politikalar, özelleştirmeler, çalışma hayatının esnekleşmesi, kayıt dışı istihdamın artması ve güvencesiz istihdam gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Neoliberal politikaların yaygınlaşması ve kapitalizmin genişleme çabası, işçi sendikalarının zamanla üye ve güç kaybetmesine neden olmuş, bunun bir sonucu olarak da endüstri ilişkilerinin yapısı zayıflamıştır. Zayıflayan endüstri ilişkileri, işçi sendikalarının çıkarları savunma noktasında yetersiz kalmasına neden olmuş, bu durum işçilerin yaşam kalitelerini de olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla, endüstri ilişkilerinin gelişmesi ile işçilerin yaşam kalitesi arasında paralel bir ilişki bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır (Yoshikane, 2010).

Nitekim, Flavin ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen bir araştırma sendikal yoğunluk ile yaşam kalitesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre, sendikal yoğunluğun arttığı bölgelerde işçilerin yaşam kalitesi yükselirken, sendikal yoğunluğun azaldığı bölgelerde işçilerin yaşam kalitesi düşmektedir (Flavin, Pacey ve Radcliff, 2010: 446-447). Benzer bulguya ulaşan bir diğer araştırma Bhola ve Nigade tarafından yapılmış, sendikaların yaşam kalitesini etkileyen kuruluşlar olduğu vurgulanmış ve sendikaların yaşam kalitesini artırmada güvenilir bir araç olduğu raporlanmıştır (Bhola ve Nidage, 2012: 636-637). Flavin ve Shufeldt tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen başka bir araştırma ise sendika üyesi olmanın yaşam kalitesini pozitif etkilediğini göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı eyaletlerinde yapılan araştırmaya göre; işçiler bir sendikaya üye olmanın iş güvencesi açısından, sosyal hakların elde edilmesi açısından ve bir örgütün parçası olabileme imkânı tanınması bakımından kendilerini daha iyi hissettirdiği belirtmiştir. Bununla beraber araştırmacılar sendika üyesi olmanın tüm demografik farklılıklardan bağımsız olarak (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb.) yaşam kalitesini belirgin ölçüde artırdığını tespit etmişlerdir (Flavin ve Shufeldt, 2016: 178-180).

Sendikalar yaşam kalitesini doğrudan etkilediği gibi, pazarlık sonucunda elde edilen haklar bağlamında yaşam kalitesini dolaylı olarak da etkileyen kurumlar olarak göze çarpmaktadır. Nitekim Bir (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırma, sendikaların iş-yaşam dengesinin sağlanmasına yardımcı olmak yoluyla da işçilerin yaşam kalitesini dolaylı olarak artırdığını göstermiştir. Buna göre sendikalar doğrudan olmasa bile toplu sözleşmeler yoluyla, iş güvencesini artırmakta, çalışılan saatleri düşürmekte, ebeveynlik izinlerini genişletmekte ve yeni sosyal hakların kazanımı sağlamakta ve sonuç olarak işçilerin yaşam kalitesine olumlu bir etki yaratmaktadır (Bir, 2019). Dolayısıyla sendikaların yalnızca ücret pazarlığı yapan kurumlardan, hayata dokunan kurumlara doğru geçiş yaptığını söylemek yerinde olacaktır. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez ileri sürülmüştür.

H₁: OECD ülkelerinde endüstri ilişkilerinin gelişmesi yaşam kalitesini pozitif etkilemektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Mevcut araştırma 2017 yılında OECD'ye üye 35 ülke için endüstri ilişkilerinin gelişiminin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma, makro veriler ile yapısal eşitlik modellemesi tekniğini ve SmartPLS 3 programını kullanmaktadır. Bu program örneklem sayısının az olduğu, verilerin normal dağılmasının beklenmediği ve makro veriler ile de analizi mümkün kılan bir yapısal eşitlik modellemesi analiz programıdır (Kwong ve Wong, 2013: 3; Başol, 2018: 77; Tüter Şahinoğlu ve Giray Yakut, 2019: 1). Araştırma için gerekli olan veriler OECD veri tabanından alınmıştır (OECD, 2020a). Araştırmaya konu olan analiz için 2017 yılı seçilmiştir. Bu yılın seçilmesinin nedeni, sonraki yıllara ilişkin istatistiklerin henüz tümüyle yayınlanmamış olmasıdır.

Araştırmada iki ana faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki “endüstri ilişkilerinin gelişimi” diğeri ise “yaşam kalitesi” faktörüdür. Bu bağlamda “endüstri ilişkilerinin gelişimi” faktörü, OECD tarafından önerilen “sendikalar ve toplu pazarlık” göstergeleri temel alınarak oluşturulmuştur (OECD, 2020b; OECD, 2020c). Bu değişkenler; toplu sözleşme kapsamına giren çalışan oranı ve sendikal yoğunluktur. Yaşam kalitesi için ise literatürde geniş bir alan bulunmaktadır. Bu bağlamda bazı yazarlar yaşam kalitesini; yaşam tatmini, eğitim durumu, sağlık ve konut değişkenleriyle ölçerken (Cambell, Converse ve Rodgers, 1976) bazıları; gelir, eğitim, meslek, sağlık ve konut gibi göstergelerle (Tüzün ve Eker, 2003; Walker ve van der Maesen, 2004; Torlak ve Yavuzçehre, 2008; Özmete, 2010; Aydın Boylu ve Paçacıoğlu, 2016) bazıları ise; ekonomik durum, ekolojik ve fiziki çevre, sosyal adalet, kamusal etkileşim ve kamu hizmetlerinin kalitesi gibi göstergelerle ölçmektedir (Sarı ve Kındap, 2018). Bu bağlamda “yaşam kalitesi” faktörünün ölçümü için hemen her yazarın ortak kullandığı ve OECD tarafından ölçümü yapılan “yaşam tatmini” ve “sağlık göstergeleri” kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan faktörler ve değişkenler Tablo 1’de incelenebilir.

Tablo 1. Araştırmaya Konu Olan Faktörler ve Değişkenler

Faktörler	Değişkenler	Ölçüm
Endüstri İlişkilerinin Gelişimi (EİG)	Toplu sözleşme kapsamına giren çalışan oranı (TS)	Yüzde
	Sendikal yoğunluk (SY)	Yüzde
Yaşam Kalitesi (YK)	Yaşam tatmini (YT)	Sayı
	Doğumda beklenen yaşam süresi (DB)	Yıl
	Bireysel beyana dayalı sağlıklı hissetme durumu (BS)	Yüzde

Kaynak: OECD, 2019

Tablo 1’de, araştırmaya konu olan faktörler ve değişkenler gösterilmektedir. Buna göre, endüstri ilişkilerinin gelişimi, iki alt değişken ile ölçülmektedir. İlk değişken toplu sözleşme kapsamına giren çalışan oranıdır. Bu oran, işçilerin yüzde kaçının toplu pazarlık kapsamına girdiğini göstermektedir. Bu oranın azalması, ülkede toplu pazarlık kapsamına giren işçilerin oranının azaldığını, artması ise toplu pazarlık kapsamına giren işçilerin arttığını göstermektedir. Bu oranın en düşük olduğu ülke %11,6 ile ABD iken; en yüksek olduğu ülke %98 ile Avusturya’dır (OECD, 2020b). İkinci değişken ise sendikal yoğunluktur. Bu oran, işçilerin yüzde kaçının sendikaya üye olduğunu göstermektedir. Bu oranın azalması, sendikaya üye olan işçi oranının düştüğünü, artması ise sendikaya üye olan işçi oranının arttığını göstermektedir. Bu oranın en düşük olduğu ülke %4,3 ile Estonya olurken, en yüksek olduğu ülke %91 ile İzlanda’dır (OECD, 2020c).

Araştırma kapsamında yaşam kalitesi ise üç alt değişken ile ölçülmektedir. Buna göre ilk değişken doğumda beklenen yaşam süresidir ve bu değişken yıl cinsinden ölçülmektedir. Bu anlamda yaşam beklentisi en düşük olan ülke 74,6 yıl ile Letonya olurken, en yüksek yaşam beklentisine sahip ülke 83,9 yıl ile Japonya’dır (OECD, 2020a). İkinci değişken yaşam tatminidir. Yaşam tatmini, bireylerin hayatlarından ne kadar tatmin oldukları sorusuna verdikleri 0 ile 10 arasında değişen sayısal cevabı göstermektedir. Bu sayının azalması ülkedeki ortalama yaşam tatmininin azaldığını, artması ise ülkedeki yaşam memnuniyetinin arttığını göstermektedir. Bu sayının en düşük olduğu ülke 5,2 ile Portekiz olurken, en yüksek olduğu ülke 7,5 ile Danimarka’dır (OECD, 2020a). Son değişken ise bireysel beyana dayalı sağlıklı hissetme durumudur. Bu değişken, 15 yaş ve üzeri kişiler arasında yapılan anket çalışmasında genel sağlık durumunu *iyi* olarak belirtenlerin oranını ifade etmektedir. Bu oranın azalması ülkede sağlığını iyi olarak ifade edenlerin oranının düştüğünü, artması ise ülkede kendini sağlıklı hissedenlerin oranının arttığını göstermektedir. Bu oranın en düşük olduğu ülke %33 ile Güney Kore olurken, bu oranın en yüksek olduğu ülke %88 ile Kanada’dır (OECD, 2020a).

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde SmartPLS 3 programı ile yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda önce ileri sürülen modele ilişkin güvenilirlik değerlerine yer verilmiş, sonrasında modele ilişkin geçerlik değerleri paylaşılmıştır. Son olarak da modele ilişkin t değerleri ve katsayı değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 2: Modele İlişkin Güvenirlik Değerleri

		Madde güvenirliği	Yapı güvenirliği	İçsel tutarlık
Faktörler	Değişkenler	Harici yükler		Cronbach's Alpha
Endüstri İlişkilerinin Gelişimi (EİG)	TS	0,8939	0,8915	0,7566
	SY	0,8997		
Yaşam Kalitesi (YK)	DB	0,7624	0,8406	0,7215
	YT	0,8722		
	BS	0,7571		

Tablo 2’de, faktörler, maddeler, madde güvenilirlik, yapı güvenilirlik ve içsel tutarlık değerleri gösterilmektedir. Modeldeki maddelerin harici yüklerinin (Hulland, 1999), modeldeki faktörlerin yapı güvenilirlik değerlerinin (Bagozzi ve Yi, 1989) ve modeldeki faktörlerin içsel tutarlık değerlerinin 0.70’den yüksek olduğu tespit edilmiştir (Taber, 2018). Buna göre bahsi geçen modeldeki maddeler ve faktörler güvenilirlerdir. Bu durum aynı zamanda oluşturulan “endüstri ilişkilerinin gelişimi” ve “yaşam kalitesi” faktörlerinin istatistiki olarak ölçüme uygun faktörler olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.: Modele İlişkin Geçerlik Değerleri

Değişkenler	Yakınsak geçerlik	EİG	YK
	AVE		
1. EİG	0,8042	0,8967*	0,5905
2. YK	0,6384	0,5905	0,7989*

*olan değerler AVE’nin karekökünü göstermektedir.

Tablo 3’te, tahmin edilen modeldeki geçerlik değerleri gösterilmektedir. Buna göre çıkarılan ortak varyans değerlerinin (AVE) 0.50’den yüksek olduğu (Bagozzi ve Yi, 1989) ve çıkarılan ortak varyans değerlerinin karekökünün ilgili sütundaki korelasyon değerlerinden yüksek olduğu (Fornell ve Larcker, 1981) tespit edilmiştir. Buna göre bahsi geçen model geçerli bir modeldir. Son olarak güvenilir ve geçerli modellerde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığının tespit edilmesi ve etki büyüklüğünün hesaplanması gerekmektedir. Bu bağlamda çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını incelemek için varyans arttırıcı faktör (VIF) değerleri

incelenmiş ve bağımsız değişkene (endüstri ilişkilerinin gelişimine) ait VIF değerlerinin 5'in altında olduğu görülmüştür (Doğan, 2019). Ayrıca etki büyüklüğü için de (f^2) incelenmiş ve modelin etki büyüklüğünün 0.163 olduğu görülmüştür. Buradan hareketle modelin etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu söylemek mümkündür (Doğan, 2019).

Tablo 4: Modele İlişkin Katsayılar ve t Değerleri

Maddeler ← Değişken	t değerleri	Katsayılar
TS ← EİG	22,693	0,894
SY ← EİG	23,273	0,900
DB ← YK	7,004	0,762
YT ← YK	12,540	0,872
BS ← YK	8,350	0,757
EİG → YK	8,205	0,590

Gözlem: 35

Bootstrapping: 5000

R²: %34,9

SmartPLS'de modelin güvenilir ve geçerli olduğu tespit edildikten sonra modeldeki yolların anlamlılığı ve katsayı değerleri incelenmektedir. Tablo 4'te tahmin edilen modele ilişkin "t" değerleri ve katsayılar gösterilmektedir. Buna göre; maddeler ile değişkenler arasındaki yollar ve bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki yollar anlamlıdır. Buradan hareketle endüstri ilişkilerinin gelişimi değişkenini oluşturan toplu sözleşme kapsamına giren çalışan oranı (t: 22,693) ve sendikal yoğunluk (t: 22,273) değişkenleri anlamlıdır. Yaşam kalitesi bağlamında ise doğumda beklenen yaşam süresi (t: 7,004), yaşam tatmini (t: 12,540) ve bireysel beyana dayalı sağlık (t: 8,350) değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmüştür. Son olarak da araştırmanın hipotezi olan OECD ülkelerinde sendikaların gelişiminin yaşam kalitesini (t: 8,205) etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre 2017 yılında OECD ülkelerinde sendikaların gelişiminin yaşam kalitesi üzerinde pozitif etkisi vardır (t: 0,590). Diğer bir ifade ile sendikaların yaşam kalitesine pozitif etkide bulunan kuruluşlar olduğunu söylemek mümkündür. Yaşam kalitesinin ölçümü bağlamında ise, bu değişkende meydana gelen değişimin %34,9'u endüstri ilişkileri sistemindeki gelişme tarafından açıklanmaktadır. Buradan hareketle, sendikaların yalnızca emek piyasalarını etkilemekte kalmadığı, bireylerin yaşam kalitesine de katkıda bulunan kuruluşlar olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç ve Tartışma

Mevcut araştırma, OECD'ye üye 35 ülke için 2017 yılı istatistikleri ile endüstri ilişkileri sisteminin gelişmesinin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, endüstri ilişkileri sisteminin gelişmesinin, yaşam kalitesini pozitif etkilediğini göstermiştir (0, 590; t: 8,205). Buna göre işçilerin çalışma koşullarını

iyileştirmeye çalışan örgütler olan sendikalar yalnızca ekonomik çıkarları elde etmeyi ve korumayı amaçlayan örgütler değildir. En azından 2017 yılı ve OECD ülkeleri için sendikalar, üyeleriyle birlikte tüm vatandaşlar için yaşam kalitesini iyileştirici bir etkiye sahiptir.

Elde edilen bulgu, literatürdeki diğer araştırmaların sonuçlarıyla da uyumludur. Nitekim literatürdeki araştırmalar da sendikaların yaşam kalitesini arttırmada etkili olan örgütler olduğunu vurgulamaktadır (Flavin, Patek ve Radcliff, 2010; Bholra ve Nidage, 2012; Flavin ve Shufeldt, 2016; Bir, 2019). Buna göre sendikalar, ücret pazarlığı yaparak ve kayıtlı çalışmayı destekleyerek, doğrudan yaşam kalitesini arttırabilmekte; çalışma saatlerini ve ebeveynlik izinlerini düzenleyerek de iş-yaşam dengesi üzerinden dolaylı olarak yaşam kalitesini arttırabilmektedir.

Buradan hareketle sendikaların önemli bir fonksiyonu daha ortaya çıkmaktadır. Sendikalar, yalnızca üyelerinin ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye çalışan örgütler olmanın ötesinde, yaşam kalitesini iyileştiren bir yapıya sahiptir. Buna göre, endüstri ilişkilerinin gelişimi, ülkelerin doğumda beklenen yaşam süresini, vatandaşların yaşam tatminlerini ve yine vatandaşların kendilerini sağlıklı hissetmelerini olumlu yönde etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle sendikalar, kaliteli yaşama ulaşmada bir araç olarak düşünülebilir. Tüm bulgulardan hareketle, sendikaların yalnızca üyelerin çıkarlarını gözeten kurumlar olma fonksiyonunu aşarak, toplumun çıkarlarını gözeten kurumlara dönüştüğünü söylemek yerinde olacaktır.

Mevcut araştırma yalnızca 2017 yılı için ve yalnızca OECD üyesi 35 ülke için gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda farklı yıllarda ve farklı ülkeleri kapsayan araştırmalarda sonuçların değişebileceği unutulmamalıdır. İlaveeten, araştırmada endüstri ilişkilerinin gelişimi ve yaşam kalitesi yukarıda belirtilmiş değişkenler kapsamında ölçülmüştür. Farklı değişkenler aracılığı ile yapılacak analizlerde bulguların da farklı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, refah rejimlerine göre benzer analizlerin yapılması, endüstri ilişkilerinin gelişim seviyelerine göre ülkeler arasında yaşam kalitesi bağlamında sendikaların rolünü ortaya koyabilir. Son olarak kriz öncesi ve sonrası analizlerin yapılması da kriz dönemlerinde sendikalar vasıtasıyla yaşam kalitesinin nasıl etkilendiğini anlamak bakımından faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Aydiner Boylu, Ayfer ve Paçacıoğlu, Bahar (2016), “Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 15, ss. 137-150.
- Bagozzi, R.P., Yi, Y. (1988). On the Evaluation of Structural Equation Models. **Journal of the Academy of Marketing Science**, 16(1), 74-94.
- Başol O. (2018). “OECD Ülkelerinde Yaşam Tatmini Üzerine Bir Değerlendirme”, **İş-Güç Endüstri İlişkileri Dergisi**, 20(3), 71-86.
- Bayat, Bülent ve Bülbül, Okan (2010), “Endüstri İlişkileri Sistemi İçerisinde İdeolojik Bir Unsur Olarak Devlet”, **Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri / (Seçme Yazılar III)**, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Bhola, Sarang ve Nigade, Jyoti (2012), “Study of Quality of Work Life (QWL) in Unionized and Non-Unionized Organizations”, **Study of Quality of Work Life (QWL) in Unionized and Non-Unionized Organizations**, Sayı: 3(4), ss. 626-639.
- Bir, Juliane (2019), “Work-Life Balance: From Legal Texts To Real Progress For Working People”, <https://www.socialeurope.eu/work-life-balance-from-legal-texts-to-real-progress-for-working-people>, (02.01.2020).
- Bowling, Ann (1991), **Measuring Health: A Review of Quality of Life Measurement Scales**, Buckingham: Open University Press.
- Campbell, Angus, Philip.E. Converse ve Willard L. Rodgers (1976), **The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions** , New York: Russell Sage Foundation.
- Dabscheck, Braham (1989), “A Survey of Theories of Industrial Relations”, **Theories and Concepts in Comparative Industrial Relations**, South Carolina: University of South Carolina Press.
- Durmaz Akyol, Asiye (1993), “Yaşam Kalitesi ve Yaklaşımları”, **Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi**, Sayı: 9(2), ss. 71-80.
- Ekin, Nusret (1989), **Endüstri İlişkileri**, İstanbul: Yön Ajans.
- Farnham, David ve Pimlott, John (1995), **Understanding Industrial Relations**, Londra: Cassell.
- Flavin, Patrick ve Pacek, Alexander C. ve Radcliff, Benjamin (2010), “Labor Unions and Life Satisfaction: Evidence from New Data”, **Springer Science+Business Media**, sayı: 98, ss.435-449.
- Flavin, Patrick ve Shufeldt, Gregory (2016), “Labor Union Membership and Life Satisfaction in the United States”, **Labor Studies Journal**, sayı: 41(2), ss. 171-184.
- Fornell, C., Larcker, D.F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. **Journal of Marketing Research**, 18(1), 39-50.
- Hulland, J. (1999). Use of Partial Least Squares (PLS) in Strategic Management Research: A Review of Four Recent Studies. **Strategic Management Journal**, 20(2), 195-204.

- Hyman, Richard (1990), **Industrial Relations: A Marxist Introduction**, London: MC Millan.
- Kağnıcıoğlu, Deniz (2012), “Endüstri İlişkilerinin Teorik Çerçevesi”, **Endüstri İlişkileri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, Sadık (2014), “Endüstri İlişkileri Teorisi ve İnsan Kaynakları Yönetimi”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 42, ss. 111-135.
- Koray, Meryem (1987), **Endüstri İlişkileri**, İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Kwong, K., Wong, K. (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modelling (PLS-SEM) Techniques Using SmartPLS. *Marketing Bulletin*, 24(Technical Note 1), 1-32.
- Müezzinoğlu, Talha (2005), “Yaşam Kalitesi”, Üroonkoloji Derneği 2004 Güz Dönemi Konuşması, http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_8598/25-29.pdf, (01.01.2020).
- Müller-Jentsch, Walther (2004), “Theoretical Approaches to Industrial Relations”, **Theoretical Perspectives on Work and the Employment Relationship**, New York: Cornell University Press.
- OECD (2019), “Better Life Index: Definitions And Metadata” <http://www.oecd.org/statistics/OECD-Better-Life-Index-definitions-2019.pdf>, (21.12.2019).
- OECD (2020a), “Better Life Index – Edition 2017”, <https://stats.oecd.org> (01.02.2020).
- OECD (2020b), “Collective Bargaining Coverage”, <https://stats.oecd.org> (01.02.2020).
- OECD (2020c), “Trade Union”, <https://stats.oecd.org> (01.02.2020).
- Oechslin, Jean Jacques (1982), “Employers Organizations”, **Comparative Labour Law and Industrial Relations**, Netherlands: Springer Science+Business Media.
- Özmete, Emine (2010). “Aile Yaşam Kalitesi Dinamikleri: Aile İletişimi, Ebeveyn Sorumlulukları, Duygusal, Duygusal Refah, Fiziksel/Materyal Refahın Algılanması”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayın: 3(11), ss. 455-465.
- Sarı, Volkan İdris ve Kındap, Ahmet (2018), “Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesi Göstergelerinin Analizi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 108, ss. 39-72.
- Taber, K. (2018). The Use of Cronbach’s Alpha When Developing and Reporting Research Instruments in Science Education, **Research in Science Education**, 48(6), 1273-1296.
- Tekeli, İlhan (2010), **Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tokol, Aysen (2018), **Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler**, Bursa: Dora Yayınevi.
- Torlak, Sülün Evinç ve Yavuzçehre, Pınar Savaş (2008). “Denizli Kent Yoksullarının Yaşam Kalitesi Üzerine Bir İnceleme”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Sayı: 17(2), ss. 23-44.

- Tüter Şahinoğlu, K.**, Giray Yakut, S. “Yapısal Eşitlik Modeli ile Özgürlüklerin Ekonomik Performansa Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, 2019, **EKOIST Journal of Econometrics and Statistics**, 30, 1–20.
- Tüzün, Hakan ve Eker, Levent (2003), “Sağlık Değerlendirme Ölçütleri ve Yaşam Kalitesi”, **Sağlık ve Toplum Dergisi**, sayı:13(2), ss. 3-8.
- Walker Alan ve van der Maesen Laurent (2004) “Social Quality and Quality of Life”, **Challenges for Quality of Life in the Contemporary World**, Dordrecht: Springer.
- Webb, Sidney ve Webb, Beatrice (1911), **Industrial Democracy**, New edition, London: Longmans.
- WHO (1997), **Mesasuring Quality of Life**, https://www.who.int/mental_health/media/68.pdf, (21.12.2019).
- Yıldırım, Engin (1997), **Endüstri İlişkileri Teorileri: Sosyolojik Bir Değerlendirme**, Sakarya: Değişim Yayınları.
- Yoshikane, Akito (2010), “Labor Unions a Key to Happiness, New Report Says”, http://inthesetimes.com/working/entry/6512/study_says_labor_unions_improves_quality_of_life/, (02.01.2020).